

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНИХ УСТАНОВОК ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ

Автор у статті дає визначення поняття «професійної установки»; розглянула класифікації установок особистості; визначила місце професійних установок у системі установок особистості; відокремила специфічні підвиди професійних установок працівників кримінальної міліції; розглянула їх компоненти та виокремила специфічні функції професійних установок працівників кримінальної міліції.

Ключові слова: Професійна установка, класифікація, види, компоненти, структура, функції.

Постановка проблеми. Останнім часом велика кількість звільнень з органів внутрішніх справ України (ОВС) та з вищих навчальних закладів ОВС пов'язана з розчаруванням осіб обраною професією.

Вивчення професійних установок особистості, етапів їх формування, можливостей впливу та зміни установок особистості, створення теоретичної та практичної бази є необхідним здобутком не тільки для загальної психології, а і для розвитку та покращенню педагогічного процесу, професійної підготовки кадрів ОВС України. Тому першим етапом нашого дослідження є вивчення поняття професійної установки та розгляд їх класифікації, структурних елементів і функцій. Зазначимо, що розробка поняття, видів, класифікацій, теорій установок проводилася багатьма вченими, як зарубіжними так і вітчизняними лише в минулому столітті. І сьогодні потребує перегляду та адаптації основних теорій і аксіом цього поняття з огляду на сучасність.

Аналіз останніх досліджень. Інтерес до вивчення соціальних, життєдіяльнісних та професійних установок особистості останнім часом виріс. Так відокремлення видів, функцій та структурних компонентів установок займалися: А.Я. Журкіна (1996), С.М. Чистякова (1996), А.К. Маркова (1996р.1998р), К.М. Кондаков (1998р., 2007р.), О.М.Красноярцева (1998р.), М.В. Пряхіна (2000р.), О.Б.Шептенко (1998р.), О.Г.Асмолов (2002р.), М.Л.Захаров (2002р.), В.О. Ядов (2003р.), Г.М. Андрєєва (2003р.), В.Є. Клочко (2004), І.О.Зіміня (2004р.), А.П.Ситнікова (2004р), В.Є. Алексєєв (2007), Н.І.Кулик (2007р), М.О. Курицина (2007р), Н.А.Побірченко (2007 р.), А.О.Трубнікова (2007р.), К.М.Левітан (2008р.), О.М. Цільмак (2012р.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зростання інтересу до вивчення професійних установок особистості (у тому числі і працівників кримінальної міліції) в даний час не привело до відокремлення їх специфічних функцій, структурних елементів та не надана повна класифікація їх видів. Науковцями окремо виділяються деякі види, надаються функції життєдіяльнісних установок особистості, відокремлюються структурні компоненти професійних установок особистості в рамках їх вивчення і психологічного дослідження, як елементів що свідчать про професійну готовність, становлення, спрямованість та професійну

орієнтацію особистості. Однак, не існує наукової теоретичної бази яка б одним вченим, в одній праці надала б нам повну інформацію про всі структурні елементи, види, підвиди та функції професійних установок працівників кримінальної міліції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми вважаємо, що *професійна установка* - це сформований у процесі життєдіяльності персоніфікований образ професії з його процесуальною та результативною складовою.

У зв'язку з тим, що законодавство України висуває певні вимоги до особистості працівника кримінальної міліції, визначає принципи та завдання професійної діяльності працівників внутрішніх справ (статті 2, 3, 4 закону України «Про міліцію» від 25.12.1990 р. із змінами та доповненнями від 16.05.2013 р., та статті 1, 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992р. зі змінами та доповненнями від 13.04.2012 р.) Їх трудова діяльність не може бути чітко відокремлена від особистісного життя, вона (діяльність) безпосередньо пов'язана з навколишнім середовищем. Отже, створює тандем взаємозв'язку всіх видів життєдіяльнісних установок (згідно з теорією О.М. Цільмак) – соціальних, діяльнісних, об'єктних та особистісних, які акумулюються, усвідомлюються, наповнюються і відображаються створюючи інтегральні специфічні професійні установки працівників кримінальної міліції, що набувають остаточного вигляду в наступних підвидах професійних установок працівників кримінальної міліції:

1. *Професійно-збережувальні* – це індивідуально створені свідомі та підсвідомі аксіоми, що забезпечують нормальне, безпечне виконання професійних обов'язків. Включають у себе наступні професійно-збережувальні установки, які відповідають за: а) психологічне збереження, не допускаючи емоційного вигорання на роботі, відповідають за стресостійкість особистості, не допускають руйнування свого «образу Я» - *психозбережувальні* професійні установки працівників кримінальної міліції; б) збереження життя особистості, як єдиного цілого біологічного механізму – *біозбережувальні*, базуються на безумовних рефлексках та інстинкті самозбереження, є неусвідомлюваними професійними установками.

2. *Ціннісно-професійні* установки працівників

кримінальної міліції – це особистісно сформована сукупність аксіом, що свідомо та несвідомо регламентує та регулюють поведінку працівників кримінальної міліції у відповідності з ціннісними орієнтаціями особистості. Включає наступні професійні установки працівників кримінальної міліції: а) *професійно-правові* – це особистісно сформовані аксіоми які свідомо та несвідомо регламентують ставлення особистості до законодавства, формують правову свідомість та впливають на виконання службових обов'язків. Виражаються в поведінці працівників як у позитивних вольових актах – правова поведінка працівників, так і в негативних вчинках – кримінальна поведінка (допускається порушення законодавства, наприклад, хабарництво) та нейтральних - амбівалентна поведінка – не визначеність, схильність до девіантної, делінквентної поведінки. б) *професійно-етичні* (від лат. *ethica*, з грец. *ἠθος* - звичай) – це суб'єктивно сприйняті моральні, культурні та духовні аксіоми, які регламентують поведінку працівників кримінальної міліції.

3. *Соціально-комунікативні професійні установки*, які свідомо та несвідомо впливають на взаємодію та ставлення працівників кримінальної міліції до інших осіб. Поділяються на: а) *стратегічно-професійні установки* – це особистісно сформовані аксіоми, які свідомо і несвідомо визначають лінію (стратегію) поведінки працівників кримінальної міліції з іншими особами з якими вони контактують під час виконання службових обов'язків (підозрюваними, свідками, затриманими, потерпілими тощо); б) *стратегічно-рольові установки* - це особистісно сформовані аксіоми які свідомо і несвідомо визначають лінію поведінки під час виконання певної сімейної чи соціальної ролі особистості в колі найближчого оточення; в) *установки професійного ставлення* - це особистісні аксіоми які свідомо і несвідомо формують ставлення особистості до суб'єктів та об'єктів матеріального світу (наприклад, визначають ставлення: до доказів, до своїх професійних обов'язків, до табельної зброї, до потерпілих тощо); г) *професійно-комунікативні установки* (від лат. *communicatio* - зв'язок, повідомлення) – це особистісно створені професійні аксіоми, що сприяють успішному сприйманню, розумінню, засвоєнню, використанню вербальної і невербальної інформації та її об'єктивному передаванню.

4. *Установки професійного розвитку* – що визначають здатність особистості до пізнання, самовдосконалення в професійній сфері та пошуків творчих підходів до виконання своїх службових обов'язків, визначають успішність кар'єрного зросту. Поділяються на: а) *творчо-професійні* – особистісно створені аксіоми, які визначають прагнення особистості до створення нових креативних підходів в процесі виконання службових обов'язків; б) *пізнавально-професійні* – особистісні аксіоми, що впливають на процес самовдосконалення, визначають прагнення особистості до постійного пізнання та розширення кола професійних знань і використання їх під час виконання службових

обов'язків; в) *дієво-професійні* – особистісно створені аксіоми, що сприяють удосконаленню своїх професійних навичок і здібностей.

Створивши свою класифікацію підвидів професійних установок працівників кримінальної міліції, вважаємо за доцільне, базуючись на класифікації О.М. Цільмак [4], логічно її доповнити і відокремити ті групи, класи, типи та види за якими слід класифікувати професійні установки працівників кримінальної міліції.

1. За характером на: *позитивні, негативні (руйнівні), нейтральні* [4].

2. За направленістю поведінки працівників кримінальної міліції: а) *мотиваційні* – які спонукають працівників кримінальної міліції до вчинення певних поведінкових актів (дії чи бездіяльності) залежно від об'єктивних умов; б) *інструментальні*, – які направляють професійну діяльність працівників кримінальної міліції.

3. За часом прояву: а) *постійні* які активізуються професійними вимогами та діють під час виконання своїх службових обов'язків працівниками кримінальної міліції; б) *ситуативні*, які зумовлені виникненням певних службових ситуацій і активні під час наявності цієї ситуації; в) *короткочасні*, - активізуються і діють протягом обмеженого інтервалу.

4. В залежності від характеру стійкості: *фіксовані* (незмінними протягом життя) та *лабільні* (змінюються під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів).

5. В залежності від способу функціонування: *життєво-практичні, теоретичні та ригідні; патологічні* [4].

6. В залежності від способу формування: а) *зовнішньо-детерміновані*, - формуються під впливом зовнішнього середовища, соціальних вимог, які висуваються до працівників внутрішніх справ України, з урахуванням законодавства України, традицій, культурних та моральних норм; б) *особистісно-детерміновані* - ті, що сформувалися під впливом обраних особою зразків, правил та засобів життєдіяльності» [4].

7. Оскільки професійна сфера працівників кримінальної міліції, пов'язана с постійним контактуванням з іншими людьми, то їх професійні установки, як і життєдіяльнісні установки особистості в залежності від спрямованості дії установки можливо поділити на ті що спрямовані на: «себе, інших, предмети й об'єкти матеріального та духовного світу, ситуацію в цілому, діяльність» [2] – на нашу думку, останні установки формують «життєвий план» особистості.

8. За формою прояву: *свідомі та несвідомі* [2]. У процесі професіогенезу свідомі наявні на стадіях допрофесійної, професійної підготовки, та професійного становлення, а несвідомі - з'являються на стадіях професійної майстерності та після трудової діяльності.

9. В залежності від походження і форми установки в поведінці працівників кримінальної міліції: *безпосередні та опосередковані* (опосередковані індиві-

дуальним досвідом, та опосередковані чужим процесом об'єктивування, прийнятим особистістю).

10. В залежності від видів мотивів за видами діяльності працівників кримінальної міліції: а) *комунікативні* - в рамках як виконання професійної діяльності, так і побутового життя працівника кримінальної міліції; б) *пізнавальні* (гра і навчання в залежності від етапу в процесі онтогенезу) - найбільша її активність спостерігається на стадії допрофесійної та професійної підготовки працівників кримінальної міліції, згодом її активність загасає; в) *креативні* (творчий підхід до виконання професійної діяльності) з'являються на стадії професійного становлення.

11. Відповідно до значимості для особистості працівника кримінальної міліції: а) *егоїстичні установки*, які направлені на задоволення власних потреб (наприклад, винагорода за виконання професійної діяльності, яка надає змогу задовольнити свої індивідуальні потреби, а також медалі, винагороди, присвоєння не чергового звання); б) *суспільно-значимі установки*, які активізуються ціннісними орієнтаціями працівників кримінальної міліції.

12. За силою прояву мотивів працівників кримінальної міліції, які залежать від особистісних характеристик, можливо поділити на: *сильні, помірні та слабкі*.

13. За обсягом сфери прояву професійної установки на: а) *загальні*, – ті аксіоми, які відображають відношення до загальних явищ і охоплюють усі сфери життя (побутову, професійну, трудову, навчальну, духовну, релігійну тощо); б) *конкретні* (диференційовані), – особистісно сформовані аксіоми, які відображають відношення до певних об'єктів, ситуацій, регламентують певні (конкретні) життєві ситуації.

14. У залежності від їх спрямованості на об'єкт: *спрямовані* (які мають чіткій об'єкт напрямку) та *не спрямовані* (мають приблизну спрямованість, тобто установка немає вузького чіткого напрямку дії).

15. В залежності від розвитку в онтогенезі особистості працівника кримінальної міліції: *ігрові, навчальні* (пізнавальні), *творчі, професійні* (загально-трудова та фахова).

16. В залежності від модальності поведінки під час виконання службових обов'язків працівниками кримінальної міліції можливо відокремити: *позитивні, негативні, нейтральні та амбівалентні*, - при виконанні службових обов'язків його поведінка може бути як позитивною так і негативною.

17. В залежності від установочної регуляції діяльності працівників кримінальної міліції: *загально-сміслові, діяльнісні та ситуативні*.

Створена на базі загальних життєдіяльнісних установок особистості (О.М. Цільмак), доповнена і розширена, адоптована для розгляду професійної діяльності співробітників кримінальної міліції, наша класифікація професійних установок є не повною і може бути доповнена, оскільки існує ще безліч підстав для їх класифікацій (в рамках мотиваційної, ціннісної сфери особистості тощо).

Класифікувавши професійні установки працівників кримінальної міліції необхідно вказати на компоненти їх формування. Досліджували структуру установок у зарубіжній психологічній літературі вчені: Браун (1965р.), Кембелл (1947 р.), Креч и Річфельд (1948 р.), Кречфілд і Баллачі (1962 р.), Ламберт (1964 р.), Ньюкомб (1964 р.), Тернер і Конверс (1964 р.), Секонд і Баскман (1964 р.), Шеріф і Кантріл (1945 р.), Сміт (1947 р.). Вони відокремлюють трьохкомпонентну структуру установки: *когнітивний, афективний та поведінковий* (конативний) компоненти. Наявність такої структури підтверджують дослідження: К.Ховланда, Р. Лап'єра, а також праці Г.М.Анрієвої, О.Г. Асламова, С.Д. Арзумяняна, Л.С.Виготського, П.Я.Гальперіна, О.П.Касатова, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, О.В. Ядова та інших.

На нашу думку, у зв'язку з тим, що професійні установки працівників кримінальної міліції демонструють силу зв'язку особистості з професією, вказують на спрямованість професійних інтересів (моральну чи матеріальну), розкривають ставлення та розуміння перспектив свого професійного розвитку, в них знаходить своє відображення позиція суб'єкта щодо спеціальності та конкретної діяльності тощо. Тому, ми погоджуємось з Є.С.Чугуною [5], яка при дослідженні соціально-психологічних установок у межах професійної діяльності дійшла висновку, що професійні установки мають складну структуру компонентів, і відокремила наступні: *емоційний (сенситивний), комунікативний, когнітивний, мотиваційний, практичний (поведінковий), рефлексивний*.

У зв'язку з тим, що професійна діяльність не може бути чітко відокремлена від особистісного життя, вона тісно переплітається з ним. Зміни які відбуваються під впливом професійної діяльності (наприклад, професійна деформація особистості) позначаються на психологічному стані особистості, то і функції професійних установок, необхідно розглядати в сукупності з загальними життєдіяльнісними установками особистості та їх функціями.

Професійні установки працівників кримінальної міліції відносяться до діяльнісного виду життєдіяльнісних установок особистості, мають свої специфічні підвиди, виконують наступні специфічні функції (згідно з теорією О.М. Цільмак): *гносеологічну, акмеологічну, ціннісно-оцінну, самореалізаційну, емотивну, адаптивну, операційну, захисну, споживчу, креативну* [3].

Враховуючи, той факт, що професійні установки, формуються на підставі індивідуально-психологічних особливостей особистості і тісно пов'язані з ситуацією, містять специфічний, «принципово не тематичний» ситуативний (подієвий) компонент діяльності (В.О. Ядов, О.П. Сітніков). Вони (професійні установки) пронизують всі аспекти професійної діяльності від формування «професійної самосвідомості до професійних дій (вчинків чи бездіяльності)»[1]. А професія оперуповноваженого кримінальної міліції України вимагає від особистості наявності певних особистісних

якостей (патріотичності, старанності, чесності, безкорисливості, гуманного ставлення до іншої людини (потерпілих), справедливості (у т.ч. до правопорушників та злочинців); принциповості, порядності; мужності, комунікабельності тощо). Ми вважаємо, що до специфічних **функції професійних установок працівників кримінальної міліції** слід додати наступні:

1. *Самовдосконалення*, – забезпечує постійний процес професійного розвитку особистості, удосконалення професійних навичок та збагачення професійних знань.

2. *Комунікативну*, – забезпечує вдосконалення комунікативних якостей особистості, уміння налагоджувати контакти з іншими людьми (як колективом так і потерпілими, правопорушниками, свідками тощо).

3. *Прогностичну*, – забезпечує вміння прогнозувати поведінку та дії інших осіб, зчитувати невербальну інформацію.

4. *Саморегулятивну*, – забезпечує цілеспрямовану діяльність індивіда, яка спрямована на досягнення оптимального стану духовного та фізичного здоров'я; утримання себе в загальноприйнятих рамках; корекцію власних особливостей характеру, поведінки самопізнання та систематичний розвиток особистості [2].

5. *Професійної диференціації*, – забезпечує відчуття професійної належності до працівників внутрішніх справ, підтримує позитивну професійну ідентифікацію (позитивний «професійний образ»).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Панферова Е.В.* Формирование и развитие профессиональных установок как компонента профессиональной направленности будущего специалиста Автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07.- педагогическая психология/ Панферова Елена Владимировна- Москва - 2012 [Электронный ресурс] – (Реферун - Диссертации – Психология) – Режим доступа к автореферату- <http://www.referun.com/n/formirovanie-i-razvitie-professionalnyh-ustanovok-kak-komponenta-professionalnoy-napravlenosti-buduschego-spetsialista>

2. *Цільмак О.М.* Особистісні життєдіяльнісні установки та їх психологічна характеристика / О.М. Цільмак // *Фундаментальные и прикладные психологические исследования в практиках ведущих научных школ: реалии и перспективы*: [международная коллективная монография] / [коллектив авторов]; под редакцией акад. Л.Ф. Бурлачука, акад. Т.П. Висковатовой, проф. В.М. Синельникова. – Макеевка: МЭГИ-Institution Is Certified by International Education Society, London, Great Britain, Донецк: Світ Книги, 2012 – 764с., С.129-162.

3. *Цільмак А.Н.* Теоретические основы соци-

6. *Ціннісно-конститутивну* (від лат. constitutus – затверджений, встановлений), – забезпечує твердість, стійкість у своїх ціннісних орієнтаціях, моральних, етичних переконаннях при виконанні службових (професійних) обов'язків.

7. *Автоматизації*, – сприяє спрощенню контролю свідомості (перехід у ранг несвідомих, ригідних установок) за професійною діяльністю у стандартних, систематичних професійних ситуаціях (наприклад, збирання-розбирання табельної зброї).

8. *Стабілізуючу*, – яка визначає стійкий, послідовний, цілеспрямований характер професійної діяльності, навіть при наявності зміни ситуації.

Таким чином, професійні установки працівників кримінальної міліції є особистісно-сформованим інтегральним стабільним, фіксованим (ригідним чи лабільним) психологічним утворенням, що дає змогу прогнозувати стабільну, спрямовану діяльність (поведінку) інших людей, формує цілісне уявлення про світ та самого себе. Вони допомагають створити спрощену систему сприйняття вказівок, стосовно способу поведінки по відношенню до конкретних об'єктів, суб'єктів чи ситуацій у загалі. Формують різноманітні види мислення (теоретичне, практичне), регламентують і контролюють поведінку та вчинки особистості не тільки під час виконання службових обов'язків, але й під час відпочинку і життя взагалі.

альних установок. [Текст] / О.М. Цільмак // *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. / Спеціальний випуск «Матеріали Четвертої міжнародної науково-практичної конференції «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості і умовах трансформаційних змін у суспільстві»* (приурочений до 20 річниці з початку підготовки психологів в ОНУ і 85 річниці від дня народження професора І.Г. Білявського) – Т17. Випуск 8 (20). 2012. – С. 183-189.

4. *Цільмак О.М.* Установка [електронний ресурс] Матеріали вільної енциклопедії «Вікіпедія» (1 файл) / [електронний ресурс] – режим доступу – <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0>

5. *Чугунова Э. С.* Изучение социально-психологических установок сотрудников НИИ и КБ с целью профессионального прогнозирования [Текст] / Чугунова Э. С. Изучение социально-психологических установок сотрудников НИИ и КБ с целью профессионального прогнозирования // *Социальное прогнозирование в науке*. – М., 1983. – с. 85—115.

ustanovok-kak-komponenta-professionalnoy-napravlenosti -buduschego-spetsialista

2. *Tsil'mak A.N.* Personal zhittediyalnisni installations and their psychological characteristics / AN Tsil'mak // *Fundamental and applied psychological research in the*

practices of leading scientific schools: Realities and Prospects [operator International collective monograph] / [group of authors], edited by acad. Burlachuk L.F., acad. Viskovatov T.P, prof. Sinelnikova V.M. - Makeyevka: Magee-Institution Is Certified by International Education Society, London, Great Britain, Donetsk World Books 2012 - 764s., P.129-162.

3. *Tsilmak A.N.* Theoretical foundations of social attitudes. [Text] / Tsilmak A.N. // Bulletin of the Odessa National University. Series: Psychology. / Special issue of "Proceedings of the Fourth International Scientific-Practical Conference" Cultural-historical and socio-psychological potential of the individual and the conditions of transformational change in society

"(dedicated to the 20th anniversary of the beginning of training of psychologists in the ONU and the 85 anniversary of the birth of Professor IG Belyavskii) - T17. Issue 8 (20)., 2012. – S. 183-189.

4. *Tsilmak A.N.* Setting up [electronic resource] Materials free encyclopedia "Wikipedia" (1 file) / [title screen] <http://ru.wikipedia.org/wiki>

5. *Chugunova E. S.* The study of social attitudes of employees of research institutions are to provide professional forecasting [Text] / Chugunova. E. S. The study of social attitudes of employees of research institutions are forecasting for professional / / Social forecasting in science. – Moscow, 1983. – C. 85-115.

Подано до редакції 10.07.13